

PRAWO DO ŻYCIA W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

1. Wprowadzenie

Prawo do życia jest niewątpliwie najistotniejszym prawem każdego człowieka. Niezależnie od miejsca, w którym jest ono ujmowane, jego podmiotem jest (niemal zawsze) każdy znajdujący się pod władzą państwa człowiek¹. Respektowanie i ochrona prawa do życia jest warunkiem koniecznym, korzystania i realizacji przez człowieka z innych praw, (jakie praktycznie w każdym systemie prawnym) mu przysługują. Prawna ochrona życia jest bodajże najistotniejszym zagadnieniem społecznym, a miarą kultury i humanizmu jest poziom tej ochrony². Jak słusznie zauważono prawo do życia, a bardziej precyzyjnie jego przedmiot, tj. samo życie jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, podlegającym ciągłej analizie takich nauk jak: filozofii, biologii, socjologii, psychologii, i oczywiście prawa (wielu gałęzi prawa)³. W interesującej nas sferze prawnej przedmiotem naszego szczególnego zainteresowania będzie jedna z gałęzi prawa a mianowicie prawo konstytucyjne, które stanowi zespół norm zawartych w konstytucji, a głównie jedna norma wyrażona w art. 38 Konstytucji RP⁴.

Stanisław Bułajewski; dr nauk prawnych; adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; adres do korespondencji: e-mail: stabul1@wp.pl

¹ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2000, s. 108.

² B. Przybyszewska-Szter, *Wolności i prawa osobiste*, w: *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 99.

³ Zob. podobnie M. Błażewicz, *Prawo do życia*, w: *Prawa i wolności I i II generacji*, red. A. Florczak, B. Bolechowa, Toruń 2006, s. 35.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U z 1997 r., nr 78, poz. 483, z późn. zm.

Niezwykle istotną kwestią, której wyjaśnienie jest niezbędne do prowadzenia naszych dalszych rozważań, jest określenie momentu, od którego rozpoczyna się ochrona życia. Wskazanie tego momentu nie jest jednak zabiegiem prostym. W tym miejscu należy w pełni zgodzić się z J. Giezek i R. Kokot, którzy twierdzą, iż „w gruncie rzeczy chodzi tu o rozstrzygnięcie dwóch różnych kwestii, z których pierwsza ma charakter ontologiczny (dotyczy, bowiem życia oraz jego granic w sensie czysto biologicznym), druga zaś zdaje się być zagadnieniem przede wszystkim normatywnym, sprowadzającym się w istocie do odpowiedzi na pytanie, od jakiego momentu życie powinno podlegać prawnokarnej ochronie”⁵.

Kościół katolicki nigdy nie miał problemów z ustaleniem momentu, który rozpoczyna życie człowieka, zawsze bowiem był to moment poczęcia. Co więcej przerwanie życia poczętego było zawsze przez Kościół uznawane, jako najcięższa zbrodnia przeciwko człowiekowi⁶.

Według innego poglądu z człowiekiem mamy do czynienia z chwilą wystąpienia bólów porodowych. Tak więc zdaniem m.in. M. Tarnowskiego moment ten jest jednocześnie początkowym momentem odpowiedzialności za zabójstwo⁷. Z kolei innym kryterium określającym początkowy moment prawnokarnej ochrony życia jest zdaniem J. Śliwowskiego kryterium fizyczne. Według tej koncepcji dopiero całkowite opuszczenie przez płód łona matki stanowi moment przemiany płodu w dziecko⁸. Ostatnie stanowisko zakłada, iż dopiero w momencie rozpoczęcia przez dziecko samodzielnego oddychania mamy do czynienia z człowiekiem, który podlega prawnokarnej ochronie (tzw. kryterium fizjologiczne)⁹.

⁵ J. Giezek, R. Kokot, *Granice ludzkiego życia a jego prawna ochrona*, w: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 105-106.

⁶ Papież Paweł VI, Encyklika *Humanae vitae* z 1968 r., Warszawa 1982; R. Sztuchmiller, *Ochrona prawa do życia dziecka poczętego*, w: *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie*, red. B. Sitek, G. Dammacco, M. Sitek, J. J. Szczerbowski, Olsztyn-Barii 2007, s. 281-288.

⁷ M. Tarnowski, *Zabójstwo uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1981, s. 22.

⁸ J. Śliwiński, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 351-352.

⁹ I. Andrejew, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1970, s. 355.

Niezwykle trudne jest także ustalenie końcowej granicy życia ludzkiego. Należy bowiem pamiętać, iż śmierć podobnie jak narodziny nie jest zjawiskiem, które ma miejsce w konkretnym momencie. W tym przypadku mamy także do czynienia z procesem rozciągniętym w czasie, a tym samym precyzyjne ustalenie momentu śmierci jest praktycznie niemożliwe. Analizując literaturę medyczną możemy jednak wskazać trzy etapy:

- etap pierwszy – śmierć kliniczna, która wiąże się z ustaniem krążenia i oddychania,
- etap drugi – śmierć osobnicza, która powiązana jest z ustaniem pracy mózgu, oraz
- etap trzeci – śmierć biologiczna, która z kolei wiąże się z całkowitą destrukcją wszystkich tkanek¹⁰.

Co istotne i niepodważalne w obecnym stanie prawnym funkcjonuje identyczna ochrona wszystkich istot ludzkich niezależnie od stopnia ich rozwoju psychicznego i fizycznego. Co więcej dziecko, które jest upośledzone fizycznie, umysłowo lub społecznie należy traktować, wychowywać i otaczać szczególną opieką, z uwzględnieniem jego stanu zdrowia i warunków życiowych¹¹.

Na koniec tej części rozważań, chciałbym w kilku zdaniach odnieść się do kwestii godności człowieka w powiązaniu z prawem do życia. Musimy pamiętać, iż przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi (nie tylko w polskim systemie prawnym) źródło wolności i praw człowieka. Tak więc wolności i prawa człowieka, a wśród nich oczywiście fundamentalne i niezbywalne prawo do życia znajduje swoją podstawę w samym człowieczeństwie i godności osoby ludzkiej. Nikt nigdy i nigdzie nie powinien mieć prawa do pozbawienia człowieka godności¹². Co więcej najważniejszą cechą godności jest jej niezbywalność, z której wynika, iż zarówno sam człowiek nie może się jej wyzbyć jak i nie może być jej pozbawiony przez inne osoby.

¹⁰ A. Jakliński, J. S. Kobiela, *Medycyna sądowa. Podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 1983, s. 18.

¹¹ Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.

¹² P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000, s. 47.

Jak słusznie zauważono „godność związana jest z istotą człowieczeństwa i wynika z istnienia wyższości ludzi nad innymi istnieniami, pozbawionymi zdolności myślenia. Godność nie jest uzależniona od obywatelstwa, stanu umysłowego czy wieku. Przysługuje wszystkim na równych zasadach, niezależnie od sytuacji, w jakiej znajduje się człowiek¹³ .

2. Prawo do życia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Regulacje prawne odnoszące się do wolności i praw jednostki z łańcuchem odnajdziemy w prawie wszystkich obowiązujących ustawach zasadniczych. Zwykle następuje to w formie wyodrębnionego rozdziału¹⁴ . Polska Konstytucja z 2 kwietnia 1997 r., zawiera także taki rozdział, który nosi tytuł – Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela. Oczywiście rozdział II Polskiej Konstytucji, był inspirowany wieloma wiążącymi nasze państwo aktami międzynarodowymi a w szczególności: Międzynarodowym Paktem Praw Cywilnych i Politycznych, Międzynarodowym Paktem Praw Społecznych, Gospodarczych i Kulturalnych z 1966 r., Europejską konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r., czy też Europejską Kartą Socjalną z 1961 r.

Interesujący nas rozdział II Konstytucji RP wyróżnia 6 podtytułów, w tym najistotniejszy dla naszych rozważań podtytuł „Wolności i prawa osobiste”. Katalog wolności i praw osobistych jednostki otwiera prawo do życia¹⁵ , które będzie przedmiotem naszych analiz.

Prawo do życia w polskiej konstytucji ujęte jest bardzo ogólnie. Analizowany art. 38 Konstytucji RP nie rozstrzyga więc początkowego momentu ochrony jak i nie wprowadza wyraźnego zakazu ustanowienia kary śmierci. Jednakże nie możemy mieć jakichkolwiek wątpliwości, iż ochrona życia – jako biologicznej egzystencji każdego człowieka jest oczywistą i niepodważalną podwaliną już nie tylko państwa demokra-

¹³ M. Chmaj, *Źródło wolności i praw człowieka*, w: *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 28-29; M. Chmaj, *Konstytucyjna zasada godności człowieka i praktyka jej stosowania w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, w: *Dylematy praw człowieka*, red. T. Gardocka, J. Sobczak, Toruń 2008, s. 35-51.

¹⁴ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, w: *Prawo konstytucyjne*, red. Z. Witkowski, Toruń 1998, s. 80.

¹⁵ Art. 38 Konstytucji RP stanowi, iż Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia.

tycznego i praworządnego, ale wręcz cywilizowanego¹⁶. Oczywiście musimy także pamiętać, iż wymóg ochrony życia, mieści się nie tylko w treści art. 38 Konstytucji RP, ale i w szerszych zasadach konstytucyjnych tj. wynikających z art. 1 i 2 Konstytucji¹⁷. Tak czy inaczej to prawodawca a nie pojedynczy człowiek ma obowiązek stanowić prawo, które będzie stać na straży prawnej ochrony życia. Oczywiście samo prawo do życia ujęte w polskie Konstytucji, nie jest prawem absolutnym i w pewnych sytuacjach osoby, które pozbawią innego człowieka życia nie będą podlegać karze. Mam tu oczywiście na myśli takie sytuacje jak: działania zbrojne, obrona konieczna w przypadkach ściśle określonych przez prawo karne, akcja policyjna w wyniku, której następuje np. zabicie zabójcy. Oczywiście odstępstwa od reguły, iż życie każdego człowieka podlega ochronie musi być drastycznie reglamentowane¹⁸.

W tym miejscu wydaje się zasadne przytoczenie kilku innych europejskich regulacji, które w sposób nieomal analogiczny ustanawiają prawną ochronę życia człowieka.

I tak – Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r. już w art. 2 ust. 2 stanowi, iż: „Każdy ma prawo do życia i nietykalności cielesnej. Wolność osobista jest nienaruszalna. Ingerencja w te prawa dopuszczalna jest jedynie na podstawie ustawy”. Z kolei Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r.¹⁹ w Rozdziale II, sekcji 1, art. 15 stanowi: „Wszyscy mają prawo do życia, oraz do nietykalności fizycznej i moralnej. Nikt nie może być w żadnym wypadku poddany torturom ani karom albo działaniom nieludzkim lub poniżającym. Znosi się karę śmierci; wyjątki od tej zasady mogą określić na czas wojny ustawy karne wojskowe”. Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym 25 października 1992 r., także zawiera przepis regulujący prawo do życia, choć jest to jeszcze bardziej ogólny przepis niż ten z polskiej konsty-

¹⁶ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, red. L. Garlicki, t. 3, Warszawa 2003, s. 2.

¹⁷ Art. 1 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”, zaś art. 2 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”.

¹⁸ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, s. 5.

¹⁹ Konstytucja Hiszpanii ostatnio została znowelizowana 27 sierpnia 1992 r.

tucji²⁰. Natomiast Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r., nie zawiera w swoim tekście wyrażonego wprost prawa do życia. Na koniec chciałbym także zacytować treść art. 2 Ustawy Zasadniczej o Godności Ludzkiej i Wolności Państwa Izrael z 1994 r., który stanowi: „Życie, integralność fizyczna i godność każdej osoby są niaruszalne”. Uzupełnieniem art. 2 jest art. 4, który z kolei stanowi, że: „Każda osoba ma prawo do ochrony życia, integralności fizycznej i godności”. Co interesujące przez długi okres (do 1992 r.) Izrael nie posiadał jakichkolwiek ponadustawowych gwarancji praw jednostki²¹.

Wracając jednak do Konstytucji RP należy wspomnieć, iż pierwsze regulacje odnoszące się do prawnej ochrony życia człowieka, możemy odnaleźć już w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.²², która to w art. 95 zd. 1 wyraźnie stanowiła, iż „Rzeczypospolita Polska zapewnia na swoim obszarze zupełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii”²³. Niestety Konstytucja z dnia 23 kwietnia 1935 r. nie formułowała już w taki sposób prawa do życia, zapewniając człowiekowi tylko nietykalność osobistą²⁴. Także Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.²⁵ nie zawierała odpowiednika art. 38 obecnie

²⁰ Art. 19 Konstytucji Republiki Litewskiej stanowi: „Prawo człowieka do życia jest chronione przez ustawę”.

²¹ Zob. K. Wojtyczek, *Prawa człowieka*, w: *Konstytucja Izraela*, Warszawa 2001, s. 30-32.

²² Dz. U. z 1921 r., nr 44, poz. 267.

²³ Z namiastką konstytucyjnej regulacji prawa do życia mamy również do czynienia w Polskiej Ustawie Rządowej z 1791 r., która to w art. 2 Konstytucji i prawie o miastach gwarantowała (co prawda tylko szlachcie i mieszczańom posesjonatom) nietykalność osobistą. Zob. szerzej Z. Szcząska, *Pierwsza ustawa zasadnicza Rzeczypospolitej*, w: *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 1, Warszawa 1990, s. 55-56; T. Moldawa, *Konstytucje Polskie 1918-1998*, Warszawa 1999, s. 49.

²⁴ Art. 68 ust. 2 Konstytucji Kwietniowej (Dz. U. z 1935 r., nr 30, poz. 227). Zob. obszernie na ten temat: E. Gdulewicz, A. Gwiżdż, Z. Witkowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1935 r.*, w: *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990, s. 177-179.

²⁵ Dz. U. z 1952 r., nr 33, poz. 232. Zob. także M. Rybicki, A. Burda, J. Stembrowicz, *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r.*, w: *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990, s. 356-360.

obowiązującej Konstytucji RP. Nie możemy oczywiście zapomnieć o dniu 29 grudnia 1989 r., wtedy to nastąpiła zmiana Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej²⁶. Dzięki tej nowelizacji wprowadzono do ustawy zasadniczej zasadę państwa prawnego, co w konsekwencji pozwoliło Trybunałowi Konstytucyjnemu na wyinterpretowanie prawnej ochrony życia ludzkiego. Trybunał w swoim orzeczeniu stwierdził m.in.: „Podstawowym przepisem, z którego należy wyprowadzać konstytucyjną ochronę życia ludzkiego, jest art. 1 przepisów konstytucyjnych utrzymanych w mocy, w szczególności zaś zasada demokratycznego państwa prawnego. Państwo takie realizuje się, bowiem wyłącznie, jako wspólnota ludzi, i tylko ludzie mogą być właściwymi podmiotami praw i obowiązków stanowiących w takim państwie. Podstawowym przymiotem człowieka jest jego życie. Pozbawienie życia unicestwia więc równocześnie człowieka, jako podmiot praw i obowiązków. Jeżeli treścią zasady państwa prawa jest zespół podstawowych dyrektyw wyprowadzanych z istoty demokratycznie stanowionego prawa, a gwarantujących minimum jego sprawiedliwości, to pierwszą taką dyrektywą musi być respektowanie w państwie prawa wartości, bez której wykluczona jest wszelka podmiotowość prawna, tj. życia ludzkiego od początków jego powstania. Demokratyczne państwo prawa, jako naczelną wartość stawia człowieka i dobra dla niego najcenniejsze. Dobrem takim jest życie, które w demokratycznym państwie prawa musi pozostawać pod ochroną konstytucyjną w każdym stadium jego rozwoju”²⁷.

2.1. Początek ochrony

Art. 38 obecnie obowiązującej Konstytucji RP stanowi, że Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia. Jest to więc prawo uniwersalne przysługujące każdemu, bez względu na to czy dana osoba jest czy też nie obywatelem polskim. Jednakże wykładnia językowa tego przepisu nie stanowi podstawy do jednoznacznego ustalenia momentu początkowego przewidzianej w nim ochrony. Ustrojodawca postanowił, iż ustawodawstwo zwykle rozstrzygnie tą delikatną materię. Potwierdzeniem tego stała się m.in. uchwalona 7 stycznia 1993 r. ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży²⁸. Akt ten dopuszcza

²⁶ Dz. U. z 1989 r., nr 75, poz. 444.

²⁷ Orzeczenie z dnia 28 maja 1997 r., OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19.

²⁸ Dz. U. z 1993 r., nr 17, poz. 78 z późn. zm.

dokonanie zabiegu aborcyjnego w trzech wyraźnie określonych przypadkach i tylko wtedy, gdy:

- ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej,
- badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu,
- zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego.

Niestety także ta ustawa wywoływała i dalej wywołuje ogromne emocje i duże kontrowersje. Ciągłe podnoszone są głosy, że opisana regulacja jest zbyt restrykcyjna. Niektórzy politycy jak i ruchy feministyczne postulują m.in., aby ostatecznie zalegalizować aborcję ze względów socjalnych (głównie materialnych). W toczący się spór nad ostatecznym kształtem ochrony życia poczętego został włączony także Trybunał Konstytucyjny, który zajął się wnioskiem grupy senatorów wnoszących m.in. o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją noweli ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r., która to dopuszczała możliwość dokonywania aborcji ze względów społecznych. W orzeczeniu²⁹ wydanym w wyniku rozpoznania powyższego wniosku Trybunał stwierdził m.in. „Wartość konstytucyjnie chronionego dobra prawnego, jakim jest życie ludzkie, w tym życie rozwijające się w fazie prenatalnej, nie może być różnicowana. Brak jest, bowiem dostatecznie precyzyjnych i uzasadnionych kryteriów pozwalających na dokonanie takiego zróżnicowania w zależności od fazy rozwojowej ludzkiego życia. Od momentu powstania życie ludzkie staje się więc wartością chronioną konstytucyjnie. Dotyczy to także fazy prenatalnej. (...) Konstytucyjne gwarancje ochrony zdrowia dziecka poczętego wywodzić należy przede wszystkim z konstytucyjnej wartości życia ludzkiego, także w fazie prenatalnej. Ochrona życia ludzkiego nie może być rozumiana wyłącznie, jako ochrona minimum funkcji biologicznych niezbędnych do egzystencji, ale jako gwarancje prawidłowego rozwoju a także uzyskania i zachowania normalnej kondycji psychofizycznej, właściwej dla danego wieku rozwojowego (etapu życia). (...) Życie ludzkie, co zresztą podkreśla sama preambuła ustawy, stanowi fundamentalne dobro człowieka. Prawo kobiety ciężarnej do niepogarszania swojego położenia materialnego wynika z konstytucyjnej ochrony wolności kształtowania w sposób swobodny swoich wa-

²⁹ Zob. przypis 27.

runków życiowych i związanego z nią prawa kobiety do zaspakajania potrzeb materialnych jej oraz jej rodziny. Ochrona ta jednak nie może prowadzić tak daleko, iż łączy się z naruszeniem fundamentalnego dobra, jakim jest życie ludzkie, w stosunku, do którego warunki egzystencji mają charakter wtórny i mogą podlegać zmianie. Jak wspomniano, w przypadku przesłanki wskazującej na trudną sytuację osobistą, w kolizji z ochroną życia ludzkiego w fazie prenatalnej pozostawać może kompleks rozmaitych dóbr prawnych związanych z dobrym imieniem, prawidłowymi relacjami z innymi osobami, możliwością korzystania z określonych praw i wolności. Ustawodawca nie sprecyzował wszakże, o jaką wartość konstytucyjną mu chodzi. Użyte przez ustawodawcę pojęcie trudnej sytuacji osobistej nie pozwala, bowiem choćby w przybliżeniu przyporządkować mu określonych desygnatów. Komplikacja powiększa się, gdy podejmie się próbę zdefiniowania tego terminu w kontekście wskazań wynikających z wykładni systemowej. Trudna sytuacja osobista nie jest, bowiem sytuacją związaną z zagrożeniem dla życia lub zdrowia (o czym mówi art. 4a ust. 1 pkt 1), nie ma charakteru trudnej sytuacji materialnej, bo wyraża to, choć również niezbyt precyzyjnie zwrot ciężkie warunki życiowe. Trudna sytuacja osobista charakteryzuje nadto stan, który nie jest zwykłą konsekwencją ciąży, bo owe zwykłe utrudnienia nie wystarczają dla legalizacji spędzenia płodu”. Także następne orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, wydane już na podstawie obecnie obowiązującej Konstytucji nie pozostawiają jakiegokolwiek wątpliwości, odnośnie ustalenia początkowego momentu ochrony. Tak więc życie ludzkie podlega w Polsce ochronie konstytucyjnej już od fazy poczęcia³⁰.

Niezależnie jednak od orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego w dalszym ciągu da się zauważyć dużą grupę obywateli, która dąży do wzmocnienia konstytucyjnej ochrony życia dzieci nienarodzonych. We wrześniu 2006 r. grupa posłów wystąpiła z inicjatywą ustawodawczą. Projekt ustawy zakładał dodanie w art. 38 Konstytucji do słów „Rzeczpospolita polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia” zwrotu „od momentu poczęcia”. W wyniku serii głosowań na 39 posiedzeniu Sejmu V kadencji, dnia 13 kwietnia 2007 r. wszystkie propozycje modyfikacji art. 38 Konstytucji RP zostały odrzucone. W tym

³⁰ Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 marca 1999 r., K 2/98, OTK ZU nr 3/1999, poz. 56. Zob. także Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r. K. 44/07.

miejscu należy zgodzić się z tymi poglądami doktryny, które potwierdzają możliwość zastosowania klauzuli limitacyjnej z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP do art. 38 Konstytucji RP. Potwierdzeniem tych poglądów jest moim zdaniem ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, która przewiduje przecież możliwość ograniczenia ochrony życia poczętego w trzech enumeratywnie wyliczonych przypadkach.

2.2. Zakaz stosowania kary śmierci

Kara śmierci stosowana była w bardzo wielu przypadkach nie tylko w starożytności, ale i w czasach późniejszych, praktycznie do końca XVIII wieku. Z początkiem okresu Oświecenia daje się zauważyć pierwsze próby jej zniesienia. Problem kary śmierci jest chyba najbardziej kontrowersyjną kwestią ściśle powiązaną nie tylko z prawem konstytucyjnym, ale i z prawem karnym. Od stuleci istnieje ogromna rzesza przeciwników jak i jeszcze większa grupa zwolenników jej wymierzania i wykonywania. Do dnia dzisiejszego bardzo wiele krajów m.in. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej przewidują tą karę, jako podstawową w systemie sankcji. Tak więc widzimy, że wykonywanie tej kary przez dane państwo nie musi się wcale wiązać z niedemokratycznym systemem sprawowania władzy³¹.

Polski Ustrojodawca co prawda nie wypowiada się wprost w tej materii³², jednakże zakaz stosowania tego rodzaju kary możemy z łatwością wyinterpretować z konstytucyjnego zakazu stosowania kar cielesnych, który w zd. 2 art. 40 wyraźnie taki zakaz ustanawia. Tak więc art. 38 Konstytucji RP formułujący prawo do życia może być również z powodzeniem interpretowany, jako ustanawiający *implicite* zakaz orzekania i wykonywania kary śmierci.

W tym miejscu zasadne jest przypomnienie, iż kara śmierci przewidziana była w Polsce m.in. w kodeksie karnym z 1969 r. Powrót do orzekania tego rodzaju kary spowodowałby zapewne zastosowanie w stosunku do Polski wielu międzynarodowych sankcji, z których najbardziej dolegliwą byłoby wykluczenie z Rady Europy i Unii Europejskiej. Musimy przecież pamiętać, że Polska jest stroną Europejskiej

³¹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1998³, s. 159-161.

³² Polska dopiero w 1998 r. dołączyła do państw, które zniosły karę śmierci. Stało się to na mocy ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 z późn. zm.

Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. oraz jej protokołu nr 6, w którym eliminuje się możliwość nie tylko wymierzania, ale i wykonywania kary śmierci.

2.3. *Kwestia samobójstwa i eutanazji*

Problem samobójstwa wynika z uznania prawa człowieka do dysponowania własnym życiem i to w zasadzie w sposób nieograniczony. Samobójstwo było w historii prawa karnego w Europie przez długi okres uznawane, jako przestępstwo. Do dnia dzisiejszego ścierają się dwa sprzeczne ze sobą poglądy: liberalny traktujący prawo do odebrania sobie życia, jako prawo człowieka, z którego jednostka może swobodnie skorzystać i restryktywny, który nie wyraża zgody na ten akt. W tej chwili w Polsce jak i ogromnej większości państw na świecie akt samobójczy nie jest stypizowany, jako akt podlegający karze. Tak więc w Konstytucji RP nigdzie nie znajdziemy przepisu, który dawałby podstawę do wprowadzenia sankcji za akt samobójczy. Zgodnie z polskim kodeksem karnym jedynie namowa lub pomoc do samobójstwa jest karalna. Natomiast namowa lub pomoc w samobójstwie dla osoby małoletniej, niepoczytalnej całkowicie czy też częściowo – może być potraktowana jak zabójstwo³³.

Następnym przykładem naruszającym fundamentalne prawo człowieka do życia jest z pewnością kwestia eutanazji. Możemy wyróżnić jej dwie postacie:

- *sensu largo* (tj. działania lub zaniechania, których efektem końcowym jest umyślne pozbawienie życia człowieka pod wpływem współczucia dla niego),

- *sensu scricto* (tj. świadome i czynne działanie lekarza, który poprzez swój udział doprowadza do skrócenia życia cierpiącego, nieuleczalnego, hospitalizowanego pacjenta).

Do tej pory żadna z polskich ustaw karnych nie zalegalizowała eutanazji. W polskim prawodawstwie po raz pierwszy uregulowane zostało zabójstwo eutanatyczne w kodeksie karnym z 1997 r. w art. 150. Wypełnienie znamion tego przestępstwa wymaga kumulatywnego spełnienia dwóch przesłanek, po pierwsze zabójstwo następuje na wyraźną prośbę ofiary a po drugie działanie sprawcy kierowane jest szczególną pobudką, a mianowicie współczuciem dla przyszłej ofiary. Ustawa nie wskazuje

³³ Art. 151 kodeksu karnego; L. Gardocki, *Prawo karne*, s. 220.

jednak, jaki ma być powód współczucia, komentatorzy zgodnie uważają, że powodem tym powinny być cierpienia fizyczne osoby nieuleczalnie chorej³⁴. Często ten czyn jest uznawany za uprzywilejowaną postać zabójstwa albowiem kara, jaka grozi sprawcy (jej dolna granica) jest kilkunastokrotnie niższa od kary, która grozi za zabójstwo w typie podstawowym. Co więcej w wyjątkowych wypadkach sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia³⁵. Co raz częściej w wielu krajach Europy Zachodniej możemy spotkać się z poglądem, że uśmiercanie nieuleczalnie chorych na ich żądanie powinno być nie tylko bezkarne, ale i zalegalizowane. Przykładowo eutanazje zalegalizowano w Holandii, natomiast w USA nastąpiła jej pośrednia legalizacja, m.in., dlatego że już w precedensowym orzeczeniu z 1767 r. uznano prawo do śmierci.

Niezależnie jednak od powyższych dywagacji w Polskiej Konstytucji nie znajdziemy normy prawnej, któryby upoważniała zwykłego ustawodawcę do zalegalizowania eutanazji³⁶. Jak słusznie zauważył P. Sarnecki także osoby cierpiące, chore, nierokujące ze względu na swój stan zdrowia jakiegokolwiek poprawy znajdują się w dyspozycji art. 38 Konstytucji RP. Natomiast sprzeczne z zasadą ochrony godności byłoby także zmuszanie (odpowiednim ustawodawstwem) lekarzy do podejmowania decyzji o uśmiercaniu chorego, nawet na jego żądanie³⁷.

Rozważania P. Sarneckiego znajdują swoje oparcie m.in. w Rekomendacji Zgromadzenia Parlamentarnego RE 779 z 1976 r., która w sprawie spraw chorych i umierających wyraźnie stwierdzała: „Lekarz (...) nie ma prawa – nawet w przypadkach, które wydają mu się beznadziejne – do rozmyślnego przyspieszenia naturalnego procesu umierania (pkt 7)”. Z kolei Rekomendacja 1418 z 25 czerwca 1999 r., potwierdza „zakaz świadomego pozbawienia życia osób terminalnie chorych lub umierających”, powołując się na wymogi art. 2 EKPC oraz „uznając, iż pragnienie śmierci osoby terminalnie chorej lub umierającej w żadnym razie nie stanowi jakiegokolwiek roszczenia prawnego o śmierć z ręki

³⁴ L. Gardocki, *Prawo karne*, s. 220.

³⁵ Art. 150 § 2 kodeksu karnego.

³⁶ Zob. E. Krajewski, *Eutanazja nowoczesne zabójstwo*, w: *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie*, red. B. Sitek, G. Dammacco, M. Sitek, J.J. Szczerbowski, Olsztyn-Barii 2007, s. 289-300.

³⁷ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, s. 7.

drugiej osoby” i „nie może stanowić usprawiedliwienia prawnego dla dokonania działań mogących powodować śmierć³⁸”.

3. Podsumowanie

Prawo do życia nie tylko w polskiej Konstytucji, ale i wiążących nasz kraj aktach międzynarodowych zajmuje eksponowane miejsce. Poprzednie Konstytucje albo tego prawa nie ujmowały a jeżeli już to na końcu ustawy zasadniczej. Rozdział II Konstytucji (w którym zawarte jest interesujące nas prawo do życia) zajmuje również naczelne miejsce także, jeżeli chodzi o hierarchię norm konstytucyjnych³⁹. Nie możemy mieć jakichkolwiek wątpliwości, że tak wysoka pozycja prawa do życia zarówno w polskiej Konstytucji jak i wiążących nasz kraj umowach międzynarodowych nie jest przypadkowa. Prawo to spośród w wszystkich praw ujmowanych w katalogu praw człowieka zajmuje pozycję nadrzędną. Bez urealnienia i zagwarantowania każdej istocie ludzkiej tego prawa nie może być mowy o gwarantowaniu przez państwo innych praw. Prawo do życia jest niederogowanym elementem poszanowania godności i wolności jednostki. Wydaje się, że regulacja tego fundamentalnego prawa w polskiej Konstytucji jest rezultatem kompromisu zawartego pomiędzy katolikami, którzy opowiadają się za ochroną życia od momentu poczęcia, a ateistami, którzy są za używaniem w tego typu aktach określeń bardziej ogólnych.

Jak słusznie zauważono „porównując klauzulę z art. 38 Konstytucji RP z wiążącymi Polskę międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka, zwraca uwagę fakt, że polski ustawodawca zdecydował się prawnie chronić życie każdego człowieka, podczas gdy traktaty międzynarodowe formułują obowiązek ochrony prawa do życia. Ta niuansowa z pozoru różnica ma swoje istotne konsekwencje w zakresie pozytywnych obowiązków państwa i w tym sensie polskie rozwiązanie stawia państwu wyższe wymagania ochronne. Tak sformułowany standard nakłada, bowiem, nie tylko obowiązek ochrony wszystkich ludzi przed arbitralnym pozbawianiem życia przez organy władzy, ale także obowiązek prowadzenia stosownej polityki ochrony życia ludzkiego w tych

³⁸ Podaję za T. Jasudowicz, *Prawo do życia*, w: B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005, s. 246-247.

³⁹ L. Garlicki, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela – uwagi wstępne*, s. 1.

wszystkich płaszczyznach, gdzie pojawiają się dla niego realne zagrożenia⁴⁰.

THE RIGHT TO LIFE IN THE LIGHT OF POLAND'S CONSTITUTION

Summary

The right to life occupies a very notable place not only in Poland's Constitution, but also in international treaties that are binding upon Poland. The previous constitutions either did not include this right or placed it in their final sections. Chapter II of the Constitution (which formulates the right to life) also occupies a very important place in the hierarchy of constitutional norms⁴¹. There is no doubt that this high position of the right to life, both in Poland's constitution and in international treaties which are binding on Poland, is not accidental. Of all the rights listed in the catalogue of human rights, this right holds a supreme position. No state can guarantee other rights without effectively implementing and assuring that its observance. The right to life is a non-derogated element of respect for human dignity and freedom. It appears that the regulation of this fundamental right by Poland's Constitution results from the compromise between Catholics, who support protection of life from the moment of conception, and atheists, who prefer using more general terms in such legal acts.

As has been rightly observed, "when comparing the provision of art. 38 of Poland's Constitution to the international standards of protection of human rights that are binding on Poland, one notices that the Polish legislator has decided to legally protect the life of every person, whereas the international treaties formulate the requirement of protection of the right to life. This apparently minute difference has significant consequences with regards to the positive duties of the state and, in this sense, the Polish solution imposes higher standards of protection on the Polish state. Such phrasing of the standard imposes not only the duty to protect all people from arbitrary deprivation of life by organs of the state, but also the duty to maintain appropriate policies regarding the protection of human life in all areas where it is exposed to real dangers⁴²."

⁴⁰ B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, s. 97.

⁴¹ L. Garlicki, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela – uwagi wstępne*, s. 1.

⁴² B. Gronowska, *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, s. 97. Wkrótce zostanie również opublikowany mój artykuł w języku angielskim pt. „The right to life in the light of Poland's Constitution and the international treaties binding

Compared to the normative approach to this right in the constitutions of many European countries, the regulation of the right to life in Poland's constitution undoubtedly constitutes a modern outlook on the problem of individual rights. The Polish regulation of the right to life not only meets international standards of protection of human rights, but assures better protection of this fundamental right.